

KATSAUS:

MIKÄ KERTOMUS ON?

TIETEIDENVÄLISYYDEN HAASTEITA ”KERTOMUSTEN” TARKASTELUSSA

Kaarina Koski

Kun eri tieteenalojen edustajat keskustelevat kertomuksia koskevista tutkimuksistaan, he puhuvat usein toistensa ohi. Suurimpana syynä on erilainen näkemys siitä, mitä kertomuksella tarkoitetaan. Kertomukselle tutkimuksessa annetut merkitykset ulottuvat rakenteeltaan tarkoin määritellystä verbaalisesta esityksestä muodoltaan vapaaseen sisällölliseen ideaan tai näkökulmaan. Samassakin tutkimuksessa voidaan tarkastella kertomuksia sekä konkreettisella että abstraktimmalla tasolla, kun verbaalisesti ilmaistujen kertomusten katsotaan heijastavan niin sanottuja suuria kertomuksia. Jälkimmäisillä tarkoitetaan kollektiivisia uskomuksia, joilla on abstrakti ja selittävä luonne; ne ovat kulttuurisidonnaista, olemassaoloa legitimoivaa ja selittävää ajattelua (esim. Ryan 2005; Eskola 1987, 149).

Kertomuksia tarkastellaan myös narratiivisen filosofian lähtökohdista eli pohdimalla elämän ja kertomisen välistä suhdetta: onko elämä ja kokeminen kerronnallista vai onko kertominen erillistä merkityksenantoa kokemukselle? (Esim. Hyvärinen 2004.) Yhteiskunta- ja sosiaalitieteissä narratiivinen tutkimus lähtee pitkälti siitä, että elämän ja kertomuksen suhde on kiinteä (ks. Ukkonen 2007). Kokemuksen ja elämänsä kerronnallisesta hahmottamisesta on käyty keskustelua myös narratiivisessa psykologiassa (esim. Sarbin 1986; Strawson 2004). Kertomuksen käsitteen määrittelemisen tulee usein ohitettua, kun pidetään olennaisempaan sitä, mitä kertomuksella tehdään ja millaisena välineenä sitä käytetään. Tekstiä voidaan tarkastella kertomuksena esimerkiksi siltä pohjalta, että se on yksilön tuottamaa omien kokemustensa pohjalta. Käsitteen käyttöarvo määrittääkin olennaisesti sille annettua sisältöä.

Olennaisimmat erot kertomus-käsitteen merkityksissä voisi kärjistää neljään, osittain keskenään päällekkäiseen vastakkainasetteluun: 1) lähestytäänkö yksittäisiä, nimettyjä kertomuksia vai kertomusta teoreettisena käsitteenä, 2) onko kertomus itsessään tutkimuskohde vai metodinen väline tietyn, kertomalla tuotetun ilmiön tarkastelussa, 3) määritelläänkö kertomus muotokriteerein vai sisällön perusteella ja 4) ymmärretäänkö se konkreettiseksi ilmaisuksi vai pikemminkin abstraktiksi merkityksenannoksi tai metaforaksi, jonka avulla inhimillistä toimintaa on mahdollista kuvata

ja ymmärtää. Nykypäivänä kokonaisnäkemystä hakevat kerronnan ja kertomuksen tutkijat ottavat huomioon hyvin laajasti kertomuksen määrittelyn eri aspektit (esim. Hyvärinen 2006; Ryan 2005; 2006), mutta soveltavilla aloilla hyödynnetään kuhunkin tarkoituksensa sopivaa näkemystä.

Pyrin tässä katsauksessa esittelemään folkloristin näkökulmasta kertomuksen käsitteen merkityksiä ennen kaikkea lingvistiikassa, narratologiassa ja historiantutkimuksessa. Filosofiset ja yhteiskuntatieteelliset keskustelut kertomuksen ja kerronnallisuuden luonteesta (ks. esim. Hyvärinen 2004; 2006) jätän tarkasteluni ulkopuolelle. En pyri kattavaan kerronnan tutkimushistoriaan vaan hiukan laajentamaan näköalaa siihen, mitä kertomuksella eri tutkimustraditioissa tarkoitetaan.

KERTOMUS TUTKIMUSKOHTENA

Narratiivisella käännteellä tarkoitetaan 1960-luvulla alkanutta tutkimusintressien kääntymistä itse kertomukseen ja kerrontaan, ei enää vain tiettyihin kertomuksiin. Tutkijat alkoivat kysyä, mikä kertomus on, missä sitä käytetään, kuinka se toimii sekä mitä se tekee ja kenelle. (Kreiwirth 2005, 378.) Tutkimuskohteeksi nousivat kertomuksiksi tunnistettavien kielellisten yksiköiden rakentuminen, niiden funktiot ja asema diskursissa sekä niissä käytetyt keinot ilmaista erilaisia asioita ja välittää viestejä. Toisaalta narratiivisella käännteellä viitataan myös siihen, että kertomuksen kategoriaan alettiin tukeutua monenlaisten tekstien, elämäalueiden ja toimintojen kuvaamisessa ja käsittelyssä. Kerronnallisen näkökulman uusilla sovellusalueilla alettiin tarkastella kertomuksina monenlaisia ilmiöitä. (Prince 1999, 45.) Samalla yhä useammassa yhteyksissä alettiin kiinnittää pelkän sisällön lisäksi huomiota siihen, kuinka asia on ilmaistu ja rakennettu kertomukseksi (Klein 2006, 6).

Jo ennen narratiivista käännettä kirjallisuudentutkimuksessa ja folkloristiikassa on tutkittu kertomuksia, mutta pikemminkin lajityyppinä ja sisällöllisinä kokonaisuuksina kuin mieltämällä kertomus teoreettiseksi käsitteeksi. Etupäässä kirjallisuudentutkimukseen kuuluva narratologia on klassisessa muodossaan keskittynyt kirjalliseen kerrontaan, joka on rakenteellisesti monimutkaisempaa kuin suullinen. Saussurelaisen strukturalismin hengessä klassisen narratologian tavoitteena on ollut ennen kaikkea löytää eri kirjallisuudenlajien kerronnallisen rakentumisen säännöstöjä, kerronnan kieliopeja. (Herman 2005; Prince 1997.)

Narratologian rinnalle virisi 1960-luvulta lähtien sosiolingvistinen kerronnan tutkimisen traditio, joka lähestyi kertomuksia yksinkertaisimmillaan, tavallisten kielenkäyttäjien arkipuheessa. Lähtökohtana oli, että monimutkaistenkin kertomusten rakenne noudattaa samoja kaavoja, jotka on ensin etsittävä yksinkertaisimmassa muodossaan. Juuri tämä on kertomuksen käsitteen teoreettisen tarkastelun tärkeimpiä lähtökohtia. William Labov ja Joshua Waletzky (Labov 1972, 363; Labov & Waletzky 1997 [1967]) määrittivät tavallisten, arkikeskustelussa käytettyjen kertomusten rakennekaavan listaamalla kuusi kerronnan sisältämää komponenttia. Tätä niin sanottua labovilaista kertomusskeemaa käytetään lingvistiikassa yhä kertomuksen täsmällisen

rakenteellisen määrittelyn pohjana. Labovin analyysi oli samalla funktionaalinen kysyessä, mikä on kertomuksen asema puhediskurssissa ja millaisia tavoitteita kertomisella on. Sosiolingvistikassa kerronnan- ja keskusteluntutkimuksessa on myöhemmin (esim. Polanyi 1979; Eggins & Slade 1997) yhä tarkennettu tietoa keskustelu- ja kerrontatilanteissa tapahtuvasta sosiaalisesta dynamiikasta ja esimerkiksi siitä, kuinka kertoja ja kuulijat neuvottelevat kertomuksen sisältämästä viestistä ja tulkinnasta.

Lingvistit ja narratologit ovat tahoillaan pyrkineet luomaan kertomuksen määritelmiä, joihin palaan edempänä. Folkloristiikan alalla on tutkittu yleisiä kerronnan lainalaisuuksia sekä rakenteen että kommunikaation näkökulmasta (esim. Siikala 1984; Kaivola-Bregenhøj 1988; Young 1987), samoin kuin kerronnan kulttuurisia ja sosiaalisia merkityksiä (esim. Apo 1987; Palmenfelt 1993). Perinteisesti folkloristit ovat kuitenkin operoineet perinnelajeilla, ja lajianalyysi on kerronnan yleisten piirteiden sijaan etsinyt lajien välisiä eroja sekä pyrkinyt löytämään lajijärjestelmiä (esim. Honko 1980). Aineistolähtöisessä tutkimuksessa kertomus on ennen kaikkea yleiskäsite, jonka ominaispiirteiden määrittämistä ei yleensä ole pidetty olennaisena ja josta on edetty tutkimuskohteen mukaisesti spesifimpiin jaotteluihin.

Suomalaisessa folkloristiikassa kerronnan tutkimuksen painopiste on viimeisinä vuosikymmeninä siirtynyt sisällöltään perinteisen kerronnan rakennetta ja ilmaisukeinoja tarkastelevista näkökulmista elämäkerrallisen kerronnan ja muistitiedon tutkimiseen. Yhteydet historia- ja yhteiskuntatieteisiin ovat voimakkaammat kuin lingvistiikkaan ja narratologiaan. Tällöin kertominen yleensä ymmärretään merkityksen antamisen sekä menneisyyden ja identiteetin rakentamisen välineeksi, eikä sille välttämättä aseteta esimerkiksi muotoon tai rakenteeseen perustuvia määrittämissä. Oral history -tyyppisessä tutkimuksessa aineiston kertomusluonne on usein vain lähdekriittinen kysymys ja varsinainen tutkimuskohde on kertomusten sisällössä.

Samalla, kun muotoon sidotun lajin käsite on yhä olennainen työkalu perinteisen kerronnan analyysissä, kokemuskerronnan ja muistitiedon tutkimuksessa taas painottuvat kerrottu informaatio ja kertomus sitä tulkitsevana kanavana. Nykypäivänä folkloristit ammentavat kertomuksen käsitteensä usealta eri taholta, joten on tarpeen käydä läpi joitakin eroavaisuuksia kertomuksen määrittelyssä.

LINGVISTIikka: KERTOMUSRakENNE GENRENÄ

Täsmällisimmät ja samalla suppeimmat kertomuksen määritelmät löytyvät lingvistikasta. Genre- ja rekisteriteoriaa käytetään lingvistiikan eri alueilla eroteltaessa tekstien funktionaalisia eroja. Kertomusten tutkiminen on tällöin funktionaalisen kieliopin soveltamista lausetta laajemmalle tasolle. Teorian yksi olennainen sovellusalue kertomusten osalta on keskusteluntutkimus. (Eggins & Martin 1997, 230–231; Eggins & Slade 1997, 48.) Genre- ja rekisteriteoriassa tekstilaji koostuu sille tyypillisistä funktionaalisista vaiheista, jotka edistävät kukin eri tavoin tekstin kokonaistavoitteen täyttymistä. Kertovia genrejä on useita, ja ne erotetaan toisistaan funktionsa ja sitä palvelevan rakenteensa perusteella. (Eggins & Slade 1997, 233–234, 236.)

MIKÄ KERTOMUS ON?

Varsinaisen kertomuksen funktionaaliset vaiheet ovat samat kuin Labovin ja Waletzky'n määrittelemät kerronnan komponentit: 1) abstrakti, 2) orientaatio, 3) komplikaatio, 4) arviointi, 5) tulos tai ratkaisu, 6) päätäntä eli coda. Kertomukset eivät käytännössä noudata orjallisesti aina samaa kaavaa, ja ratkaisevaa lajimäärityksessä onkin lajille tyypillisen funktion täyttyminen. Kerronnan funktioksi määritellään keskusteluntutkimuksessa epätavallisten tai ongelmallisten tapahtumien ja niiden ratkaisujen pohdiskelu sekä viihdyttävyyden vuoksi rakenteelta edellytetään, että tekstin jännitys kasvaa ja kulminoituu kriisiin (komplikaatio), jota seuraa ratkaisu. Tapaukselle luodaan lisäksi merkittävyyttä kertomukseen punotuilla evaluoivilla aineksilla (arvioinnit). Näin ollen kertomuksen vaiheista ovat lajinmäärityksen kannalta pakollisia komplikaatio, arviointi ja ratkaisu sekä orientaatio, joka johdattaa kuulijat ymmärtämään ja hyväksymään kerrotun. Valinnaisia ovat abstrakti, joka ilmaisee kerronnan alkavan ja kiteyttää sen ytimen, sekä päätäntä, joka palauttaa kuulijat takaisin puhediskurssiin. (Eggins & Slade 1997, 234–236, 243; Labov 1972, 363–365.)

Muita kertovia tekstilajeja ovat esimerkiksi anekdootti, selostus ja juoru. Anekdootti poikkeaa kertomuksesta siinä, että se sisältää kyllä kriisitilanteen, mutta ei tarjoa siihen ratkaisua vaan päättyy kriisin herättämään reaktioon – yleensä nauruun. Selostus taas tähtää tapahtumien kuvaamiseen niin kuin ne tapahtuivat, mutta ei välttämättä sisällä kriisiä tai ongelmaa; evaluatio ei ole määräävässä asemassa eikä välttämätön. Kun taas verrataan kertomukseen juorua, voidaan todeta, ettei sen keskiössä ole tapahtuma kriiseineen ja ratkaisuineen vaan puhujan negatiivisen asenteen oikeuttaminen. Juorun funktioksi on kertovien tekstilajien analyysissä määritelty ryhmäjäsenyyden luominen ja vahvistaminen sekä sosiaalinen kontrolli. Juoru rakentuukin henkilöön keskittämisen, raskauttavan todisteen ja negatiivisen arvioinnin ympärille. Suzanne Egginsin ja Diane Sladen mukaan kertovien tekstilajien väliset erot viittaavat kulttuurisiin tapoihin käyttää puhetta eri funktioissa, eikä niitä voi selittää kertojakohtaisiksi eroiksi kuten Labov ja Waletzky olivat esittäneet. (Eggins & Slade 1997, 236–238, 276, 283, 285; Labov & Waletzky 1997, 40.)

Lingvistisen kerronnantutkimuksen ydin on siinä, että erilaisilla, toisistaan rakenteellisesti poikkeavilla ilmaisukeinoilla pyritään erilaisiin päämääriin. Tämä on tärkeää myös tutkittaessa sanotun merkityksiä, koska laji on tulkintakehys sanotulle. Vaikka kertomusta ei folkloristiikassa perinteisesti ole määritelty omaksi lajikseen vaan pikemminkin tietyissä lajeissa hieman eri tavoin toimivaksi ominaisuudeksi, teksti- ja sosiolingvistiset lähestymistavat ovat olleet myös folkloristiikassa hedelmällisiä.

KERTOMUKSEN MUODOLLISIA JA SISÄLLÖLLISIÄ PIIRTEITÄ

Kerronnan kielioppi itsessään ei paljasta, mistä kertomuksessa on kyse, mihin se viittaa ja mitä sen avulla argumentoidaan. Narratologisessa tutkimustraditiossa tutkimuskohteena ei ole kielen vaan juonen ja merkitysten taso, ja kerronnan struktuuri koostuu kielellisten piirteiden rinnalla myös sisällöllisistä elementeistä. Strukturaali-

sesta narratologiasta mainittakoon folkloristienkin käyttämä (ja kritisoima) Proppin ihmesadun juonikaava sekä Greimas'n aktanttimalli. Ne kumpikin määrittävät kerronnallisen kieliopin lisäksi myös sisällöllistä jännitettä tai koherenssia synnyttäviä tekijöitä. Esimerkiksi Greimas'n malli viittaa henkilöroolien välisten suhteiden luomaan koherenssiin kertomukselle ominaisena sisällöllisenä piirteenä. (Prince 1982, 4–5, 102; 1997, 39–40.)

Sisällöllisten kriteerien myötä kertomusta voidaan tarkastella myös verbaalisen muodon taustalla olevana, juonellisenä ajatuksena, jolloin kerronnan muodolle ei aseteta kriteerejä. Tällöin myös lyriikassa on taustalla kertomus: kuvatut hetket ja tunnelmat ovat merkityksellisiä vain osana tapahtumien ketjua, johon ne implisiittisesti tai eksplisiittisesti liittyvät. Taiteiden tutkimuksessa tunnustetaan kerronnan ilmaissumuotojen moninaisuus eli kertomus voidaan esittää esimerkiksi liikkein, elein tai kuvin. Kertomuksen perinteinen määrittely tapahtumasarjan esittämiseksi ei edellytä siltä verbaalista muotoa. (Hogan 2003, 5; Barthes 1975, 237; Prince 1982, 81; 1997, 39; Ryan 2006, 188.)

Arkisessa kielenkäytössämme kertomus on käsite, jonka merkitys ymmärretään intuitiivisesti, mutta jonka yksiselitteinen määrittely on hankalaa. Kun tarkastellaan yksittäisiä sanallisia tai muita ilmauksia – tai myös sellaisinaan representoimattomia, abstrakteja ajatuskokonaisuuksia – on vaikea yksiselitteisesti määritellä, mitkä niistä ovat kertomuksia ja mitkä eivät. Sen sijaan voidaan olla yhtä mieltä siitä, että esimerkiksi satu on tyypillisempi kertomus ja näin ollen kerronnallisempi kuin vaikkapa ruokareseptit tai alkuräjähdyistä kuvaileva teksti. (Ryan 2006, 194–196.)

Kertomuksen määrittelyongelmaa voidaan lähestyä edellä mainitun kerronnallisuuden eli *narratiivisuuden* kautta tai luettelemalla olennaisimpia kertomuksen kriteereitä. Narratiivisuudella tarkoitetaan, että tietyt ominaisuudet ja niiden yhdistelmät tekevät tekstistä välittömämmin kertomukseksi tunnistettavan ja kertomuksena paremmin toimivan. Gerald Prince listaa tärkeimmäksi narratiiviseksi ominaisuudeksi kertomisen arvoisen aiheen eli jonkin merkittävän, erikoisen tapahtuman, joka on yksilöity ja konkreettinen. Kertomuksen narratiivisuutta lisää ajallisesti jäsentynyt rakenne ja tapahtumien inhimillistäminen tai projisointi inhimilliseen toimintaan. Kerronnassa tulee myös olla jännitettä. (Prince 1982, 145–148; 1997, 41.) Prince tukeutuu kielitieteellisiin kertomuksen määritelmiin ja labovilaiseen rakenteeseen, mutta monet ovat valmiita hylkäämään ne. Esimerkiksi Monika Fludernik tähdentää kokemuksellisuutta ja pitää kertojan tai muun inhimillisen kokijan näkökulmaa tärkeämpänä kuin juonta (Fludernik 1996, 12–13). Narratiivisuudella tarkoitetaan tekstilajin ominaisuuksia, jotka voivat tyypillisesti kertomusta määrittävien piirteiden lisäksi olla myös muussa kielenkäytössä esiintyviä kielellisiä piirteitä kuten tekstin eteneminen indikatiivissa sekä aktiivilauseet. Myös ei-kertomukset voivat joskus olla erittäinkin narratiivisia. Narratiivisuutta erotellaan eri laatuja, jotka toimivat erilaisissa yhteyksissä. (Prince 1982, 149–150, 161; 2005, 387–388.)

David Herman (2006) lähestyy kertomusta Eleanor Roschin (1977) määrittelemänä prototyyppisenä käsitteenä, jolla voi ydinpiirteiden lisäksi olla useita sekä keskeisiä että marginaalisia piirteitä. Käsitettä lähestytään tällöin rajoiltaan sumeana ja erilaisten määrittävien ominaisuuksien pohjalta asteittain rakentuvana siten, että

erilaiset kielelliset tai mentaaliset representaatiot voivat olla enemmän tai vähemmän kertomuksia ja käsitteen tyhjentävä ja täsmällinen määrittäminen myönnetään mahdolliseksi. (Ks. myös Rudrum 2005; Ryan 2006.) Hermanin mukaan kertomuksen ydinpiirteet ovat 1) ajallinen jäsentyminen, 2) sen sisältämä ristiriita suhteessa normaalityylään ja 3) kokijan näkökulma eli todellisen tai kuvitellun subjektin tietoisuus kyseisen ristiriidan läpikäyjänä.

Kertomuksen määritelmiä sorvanneiden narratologioiden keskuudessa vallitsee jotakuinkin konsensus siitä, millaisia piirteitä kertomuksilla voi olla: sen on esimerkiksi sisällettävä asiointiloja muuttava tapahtuma, inhimillinen näkökulma ja jonkinlainen arvioiva kärki. Sen on sijoitettava inhimilliseen tai inhimillistettyyn maailmaan ja rakennettava ajallisesti jäsentyneeksi ja kausaaliseksi kokonaisuudeksi, ja sen on esitettävä tosiasiallisesti tapahtuneena. Silti on suuriakin mielipide-eroja kertomuksen piirteiden tärkeysjärjestyksestä ja siitä, mihin raja kertomuksen ja ei-kertomuksen välillä tulisi vetää. (Ryan 2006, 193–194.) Jos kertomuksen määritelmäksi riittää Gérard Genetten tapaan tapahtuma, joka muuttaa asiointiloja, kertomuksena voitaisiin pitää lausetta: ”Kuningas kuoli.” (Prince 1999, 43.) Tällöin kertomuksella ei tarvitsisi olla kärkeä eli pointtia, eikä sen tarvitsisi sisältää tulkintaa. Sen sijaan se täyttää vaatimuksen, että kertomus on esitettävä tosiasiallisesti tapahtuneena eikä vain tapahtumisen mahdollisuutena. Ajallisesti jäsentynyttä, kausaalisesti etenevää ja tulokseen päätyvää, mutta vain ehdollisesti toteutuvaa tapahtumaa ilmaisisi esimerkiksi leivontaresepti: jos teet seuraavien ohjeiden mukaisesti, tuloksena on kahvikakku. Kakkua ei kuitenkaan esitetä tosiasiallisesti tehdyksi, eikä resepti sisällä myöskään tulkintaa tai inhimillistä kokemusta, jotka ovat etenkin soveltavasta näkökulmasta katsoen kertomuksen tärkeimpiä piirteitä. (Ryan 2006, 194.)

Tekstin äärellä lukija harvemmin pohtii, onko hän lukemassa kertomusta vai ei, tai täyttääkö se hänen mielestään kertomuksen kriteerit. Määritelmät ovatkin osa narratologioiden itsemäärittelyä: mitä tutkitaan, kun tutkitaan kertomusta? (Ryan 2006, 194.)

David Rudrum argumentoi hiljattain, etteivät yllä mainitun kaltaiset semanttiset ja rakenteelliset kriteerit ole tyydyttäviä vaan vaativat tuekseen pragmaattisen näkökulman. Ilmaus on siis kertomus, jos sitä *käytetään* kertomuksena. (Rudrum 2005.) Marie-Laure Ryanin mielestä käytön ottaminen määritelmien kulmakiveksi veisi ojasta allikkoon, koska erilaisten representaatioiden käyttötapojen kirjo on liian laaja. Olisiko määriteltävä kaikki kertomukselle ominaiset käytöt? Uusia nousee esiin jatkuvasti esimerkiksi television ja Internetin myötä, ja sitä paitsi kertojat eivät voi kontrolloida, mitä heidän jutuillaan myöhemmin tehdään. Toinen vaihtoehto olisi hyväksyä kertomuksen määrittelyssä vain kerronnallisimmat käyttötavat – esimerkiksi muodoltaan vapaan ilmaisun käyttäminen fiktiona. Mutta fiktion kategoria meillä jo on. Ryan toteaa, ettei käyttöyhteys tärkeydestään huolimatta ole ratkaisu kertomuksen määritelmän kehittämiseksi. (Ryan 2006, 193.) Ottaen huomioon sen, mitä edellä todettiin kertomuksesta lingvistiikassa, käytön voi olettaa näkyvän kertomuksen muodossa tai ainakin sen kehystyksessä, jota voi käyttötilanteessa pitää osana esitystä. Kertomuksena esittämistä voi pitää yhtenä kerronnallisena aspektina, joka ei kuitenkaan korvaa aiempia vaan päättyy niiden joukkoon.

KERTOMUS JA HISTORIANKIRJOITUS

Historiantutkimuksessa kertomus-käsitteen merkitykset poikkeavat huomattavasti lingvistien ja narratologien vetämistä linjoista. Kertomusta lähestytään filosofiaan nojautuen pikemminkin tietoteoreettisena kuin lingvistisenä kysymyksenä.

Postmodernia tiedon rakentumista käsittelevässä kirjoituksessaan Jean-Francois Lyotard esitti 1970-luvulla, että tieteellinen tieto kilpailee narratiivisen tiedon kanssa ja taistelee sitä vastaan. Narratiivinen eli kertomustieto ei, toisin kuin tieteellinen, esitä tuekseen todisteita ja perusteluja vaan vahvistaa itse itsensä omalla välittymiskäytännöllään. Kertomusmuodolla on hallitseva asema perinteisen tiedon muodostumisessa, ja aiemmin myös tieteellistä tietoa perusteltiin kertomuksina. Postmodernissa yhteiskunnassa tieteellisen tiedon tarpeellisuus perustellaan hyödynkokoilla, eikä Vapauden tai Edistyksen kaltaisia ”suuria kertomuksia” enää käytetä perusteena. (Lyotard 1985, 17, 36, 45.) Tilanne on toinen, kun tiedettä koetetaan popularisoida. Kun tiede ei voi legitimoida itseään omilla keinoillaan, sen on pakko turvautua kertomukseen. Esimerkiksi tiedotusvälineissä tutkijat rakentavat eppisiä esityksiä tiedosta, joka sinällään on ei-eeppistä. (Lyotard 1985, 47.)

Historiantutkimuksessa on erityisesti 1980-luvulta lähtien käyty ajatustenvaihtoa historian ja kertomuksen välisestä suhteesta. Alkuvaiheessa keskustelua leimasivat historiallisen tiedon tunnustaminen tulkinnaksi ja tulkinnoiksi sekä ajan ja tapahtumien ymmärtäminen kerronnallisessa muodossa. Historian kertomusluonne tuntui kuitenkin horjuttavan historiantutkimuksen asemaa tieteellisenä tieteenä. (Louekari & Sivula 2004, 9; Grönholm 2004, 278–282.) Tällainen oli Lyotardin toteamus historioitsijoiden luomista ”suurista kertomuksista” – kuten maailman kehittyminen koko ajan paremmaksi – joita ei ole mitenkään tieteellisesti todistettu. Tällaiset suuret kertomukset voivat olla verbaalisesti representoimattomiakin kollektiivisia uskomuksia, joilla on abstrakti ja selittävä luonne; ne ovat kulttuurisidonnaista, olemassaoloa legitimoivaa ja selittävää ajattelua. (Saariluoma 2006; Ryan 2005; Eskola 1987, 149.)

Historian filosofiassa ja metodologiassa onkin alettu korostaa historian-tutkimusta tosiasioihin perustuvana tieteenä erotuksena kertomuksista, jotka ovat tulkinnallisia representaatioita. (Louekari & Sivula 2004, 10.)

Tämä tausta lienee osaltaan vaikuttanut siihen, että tämän päivän historiantutkimuksessa ”kertomuksella” on värityneen tiedon ja tulkinnan leima. Erotetaan toisistaan asiaa koskeva ”kertomus” ja se, miten asia todellisuudessa oli. Kertomuksella voidaan tarkoittaa tutkimuskohteen tasolla juuri suuria kertomuksia, ideologiaa taikka ideologiaan tai tulkintaan pohjautuvia representaatioita, toisaalta myös historiasta kirjoittamisen tasolla tietoteoreettisesti kestäväntöntä ”tarinointia”.

Kertomus-käsitteen monihaaraisuus tuli konkreettisesti esille Turussa 6.10.2006 järjestetyssä ”Kertomus, totuus, historia” -seminaarissa. Kirjallisuuden-tutkimuksen neutraalia näkemystä kertomuksesta asioiden esittämisenä ajallisesti peräkkäisinä oli mahdotonta sovittaa historiantutkijoiden arvottaviin kertomuksen käyttötapoihin. Poliittisen historian emeritusprofessori Jorma Kalela korosti historian tutkimuksen ja muiden historiaa koskevien representaatioiden – kertomusten – välistä eroa: tutkimustyön kulku ja työn tulosten raportoinnin haasteet viittaavat

”johonkin muuhun kuin tarinointiin”. (Kalela 2006.) Yleisen historian yliassistentti Pertti Grönholmin alustus sisälsi konkreettisia esimerkkejä kertomus-käsitteen käytöstä esitellessään identiteetin rakentamista kertomusten avulla entisessä Neuvostoliitossa. Vanhojen etnografisten museoiden edustaman ”eksotismin kertomuksen” tilalle tarjottiin ”sankarillisia neuvostokertomuksia”, jotka saattoivat olla konkreettisia, verbaalisia kertomuksia. Ne kuitenkin heijastivat abstraktimpaa ”neuvostokertomusta”, joka tähtäsi yhtenäiseen neuvostoidentiteettiin. (Grönholm 2006.) Kertomuksen käsite toimi siis usealla eri abstraktiotasolla, joissa sille oli yhteistä tässä tapauksessa ideologisesti väritynyt näkökulma.

KERTOMUS NÄKÖKULMANA JA RETORISENA KÄSITTEENÄ

Narratiivisen käänteen jälkeen yhä useammassa yhteyksissä aina poliittisista puheista filosofiseen tutkimukseen on alettu lähestyä erilaisia suullisia, kirjallisia ja myös mentaalaisia esityksiä kertomuksina. Kerronnan tutkimuksen sovellusalueet ulottuvat oikeustieteestä lääketieteeseen, etnologiaan ja psykoterapiaan (Ryan 2005). Yhdysvalloissa tukevan jalansijan saaneessa narratiivisessa organisaatiotutkimuksessa tarkastelun kohteena voivat olla esimerkiksi suulliset tarinat valtasuhteiden osoittajina ja määrittäjinä (esim. Witten 1993). Kognitiivisessa ja tekoälyn tutkimuksessa kertomuksen käsite liitetään merkityksellistämiseen ja ongelmanratkaisuun. Narratiivisessa psykologiassa kertomus on tapa koota elämän tapahtumat pitkältä aikaväliltä yhtenäiseksi, mielekkääksi tulkinnaksi. (Esim. Bruner 2003). Jokainen tutkimusintressi tai retorinen intentio määrittelee kertomuksen käsitteen omalla tavallaan. ”Kertomuksen” retorisia etuja on se, että yksilön kertomus jostakin asiasta voidaan hyväksyä hänen itsensä kannalta totena, vaikka muilla olisi asiasta erilainen kertomus. Kertomukset ovat keskenään ristiriidassa pehmeämmin kuin mielipiteet ja argumentit.

Yhdysvalloissa narratologit pitävät kertomuksen käsitteen leviämistä jo ongelmana, syystäkin: paikallisessa kielenkäytössä argumentti, selitys, teoria, ideologia tai viesti on voitu korvata ”kertomuksella”. Metaforisesti tai metonymisesti ”kertomus” viittaa myös esimerkiksi uskoon, tulkintaan, asenteeseen, arvoon, käytökseen, suunnitelmaan, muistiin tai yksinkertaisesti sisältöön. Jos lähes kaikkea saa sanoa kertomukseksi, menetetään väline erottaa kerronta muunlaisesta mentaaliseen aktiiviteetista. Narratologisesti suuntautuneet tutkijat tarvitsevat yhä mahdollisuuden todeta toisten kertomusten olevan ”enemmän kertomuksia” kuin toiset tai erotella erilaisia kerronnallisuuden tapoja. Kertomuksen käsitteen tiukempi määrittäminen kuitenkin tekisi määritelmästä jäykän samalla kun se julistaisi suuren osan termin käytöstä sopimattomaksi. (Prince 1999, 45; Ryan 2006.) Kuitenkin on selvää, että kertomus-käsitteen käyttö muilla aloilla jatkuu niissä hedelmälliseksi todetulla ja terminologiaan tai metodologiaan vakiintuneella tavalla riippumatta siitä, miten narratologit päättävät sitä muotoilla. Tieteidenväliset keskustelut saattavat olla hedelmällisempiä, jos keskustelijat ovat etukäteen selvillä, mistä puhutaan, kun puhutaan ”kertomuksesta”.

LÄHTEET

Suulliset lähteet

GRÖNHOLM, PERTTI 2006: *Narratiivinen identiteetti ja humanistinen menneisyyden tutkimus*. Alustus ”Kertomus, totuus, historia” -seminaarissa Turun yliopistossa 6.10.2006.

HERMAN, DAVID 2006: *Trends in Cognitive Narrative Analysis*. Vierailuluento Helsingin yliopistossa 30.3. 2006.

KALELA, JORMA 2006: *Miksi historiantutkija ei tuota kertomuksia?* Alustus ”Kertomus, totuus, historia” -seminaarissa Turun yliopistossa 6.10.2006.

SAARILUOMA, LIISA 2006: *Kertomuksen tutkimus ja humanististen tieteiden ”kerronnallinen käänne”*. Alustus ”Kertomus, totuus, historia” -seminaarissa Turun yliopistossa 6.10.2006.

Kirjallisuus

APO, SATU 1987: Suullisten kertomusten kulttuuriset merkitykset: esimerkkejä suomalais-karjalaisesta kansanperinteestä. – Hoikkala, Tommi (toim.), *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus.

BARTHES, ROLAND 1975: *An Introduction to the Structural Analysis of Narrative*. – *New Literary History VI (Winter)*: 237–272.

BRUNER, JEROME 2003: *The Narrative Construction of Reality*. – Mateas Michael & Sengers, Phoebe (eds.), *Narrative Intelligence*. *Advances in Consciousness Research* vol 46. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

EGGINS, SUZANNE & MARTIN, J. R. 1997: *Genres and Registers of Discourse*. – van Dijk, Teun A. (ed.), *Discourse as Structure and Process*. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Volume I*. London: SAGE Publications.

EGGINS, SUZANNE & SLADE, DIANE 1997: *Analysing Casual Conversation*. London: Cassell.

ESKOLA, KATARINA 1987: *Nykysuomalaisten suuret kertomukset*. –Hoikkala, Tommi (toim.), *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus.

FLUDERNI, MONIKA 1996: *Towards a 'Natural' Narratology*. London: Routledge.

GRÖNHOLM, PERTTI 1997: *Narratologia ja narratiivisuus historiantutkimuksessa*. – Eero Kuparinen (toim.), *Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 43. Turku: Historian laitos.

HERMAN, DAVID 2005: *Toward a Socionarratology: New Ways of Analyzing Natural-Language Narratives*. – Herman, David (ed.), *Narratologies: New Perspectives on Narrative Analysis*. Columbus: Ohio State University Press.

HOGAN, PATRICK COLM 2003: *The Mind and Its Stories: Narrative Universals and Human Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.

- HONKO, LAURI 1980: Kertomusperinteen tutkimustavat ja niiden tulevaisuus. – Laaksonen, Pekka (toim.), *Kertoajat ja kuulijat*. Kalevalaseuran vuosikirja 60. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HYVÄRINEN, MATTI 2004: Eletty ja kerrottu kertomus – *Sosiologia* 4/2004. 297–309.
- 2006: “Kerronnallinen tutkimus”. – *Matti Hyvärinen* [online] <www.hyvarinen.info>. [24.3.2007.]
- KAIVOLA-BREGENHØJ, ANNIKKI 1988: *Kertomus ja kerronta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 480. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KLEIN, BARBRO 2006: Introduction. Telling, Doing, Experiencing. Folkloristic Perspectives on Narrative Analysis. – Kaivola-Bregenhøj, Annikki & Klein, Barbro & Palménfelt, Ulf (eds.), *Narrating, Doing, Experiencing. Nordic Folkloristic Perspectives*. Studia Fennica Folkloristica 16. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KREISWIRTH, MARTIN 2005: Narrative Turn in the Humanities. – Herman, David & Jahn, Manfred & Ryan, Marie-Laure (eds.), *Routledge Encyclopedia of Narrative*. London: Routledge.
- LABOV, WILLIAM 1972: *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LABOV, WILLIAM & WALETZKY, JOSHUA 1997: Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. – *Journal of Narrative and Life History* 7(1–4): 3–38. [1967]
- LOUEKARI, SAMI & SIVULA, ANNA 2004: Historian representaatiot ja historia-kulttuuri. – Louekari, Sami & Sivula, Anna (toim.), *Historioita ja historiallisia keskusteluja*. Turku: Turun historiallinen yhdistys r.y.
- LYOTARD, JEAN-FRANCOIS 1985: *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- PALMENFELT, ULF 1993: On the Understanding of Folk Legends. – Chesnutt, Michael (ed.), *Telling Reality. Folklore Studies in Memory of Bengt Holbek*. NIF Publications 26. Turku: NIF.
- PRINCE, GERALD 1982: *Narratology. The Form and Function of Narrative*. Berlin: Mouton Publishers.
- 1997: Narratology and Narratological Analysis. – *Journal of Narrative and Life History* 7(1–4): 39–44.
- 1999: Revisiting Narrativity. – Grünzweig, Walter & Solbach, Andreas (eds.), *Grenzüberschreitungen: Narratologie im Kontext/Transcending Boundaries: Narratology in Context*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- 2005: Narrativity. – Herman, David & Jahn, Manfred & Ryan, Marie-Laure (eds.), *Routledge Encyclopedia of Narrative*. London: Routledge.
- POLANYI, LIVIA 1979: So What’s the Point? – *Semiotica* 25(3/4): 207–241.
- ROSCH, ELEANOR 1977: Human Categorization. – Warren, Neil (ed.), *Studies in Cross-cultural Psychology* 1. London: Academic Press.
- RUDRUM, DAVID 2005: From Narrative Representation to Narrative Use: Towards the Limits of Definition. – *Narrative* 13(2): 195–204.

- RYAN, MARIE-LAURE 2005: Narrative – Herman, David & Jahn, Manfred & Ryan, Marie-Laure (eds.), *Routledge Encyclopedia of Narrative*. London: Routledge.
- 2006: Semantics, Pragmatics, and Narrativity: A Response to David Rudrum. – *Narrative* 14(2): 188–196.
- SARBIN, THEODORE R. 1986: *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. New York: Praeger.
- SIKALA, ANNA-LEENA 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 404. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STRAWSON, GALEN 2004: Against Narrativity. – *Ratio* 17: 428–452.
- UKKONEN, TAINA 2007: Toivo paranemisesta: nuoren naisen päihdetarinan rakentuminen haastattelussa – *Elore* 1/2007. [Artikkeli Elore tässä numerossa.]
- WITTEN, MARSHA 1993: Narrative and the culture of obedience at the workplace – Dennis K. Mumby (ed.), *Narrative and Social Control: Critical Perspectives*. Sage Annual Reviews of Communication Research Vol. 21. Newbury Park: SAGE Publications.
- YOUNG, KATHERINE GALLOWAY 1987: *Taleworlds and Storyrealms: The Phenomenology of Narrative*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.

FM Kaarina Koski valmistelee kerrontaa ja kansanuskoa käsittelevää väitöskirjaansa Helsingin yliopiston folkloristiikan oppiaineeseen.